

Dr. sc. Marko MEDVED

OSNIVANJE NOVIH RIJEČKIH ŽUPA 1923. GODINE

UDK:

262. 2 (497. 5 Rijeka) "1923"

UDC:

Izvorni znanstveni članak

Original scientific paper

Ključne riječi: Rijeka, župe, Uznesenje Marijino (Assunta), Svi Sveti, Sveti Nikola, Presveti Otkupitelj, Bezgrješno Začeće BDM, Isidoro Sain.

Promjene u političkoj i državno-pravnoj pripadnosti grada Rijeke nakon Prvog svjetskoga rata odrazuju se i na njen crkveni položaj. Stvaranjem apostolske administrature 1920. grad više ne pripada pod vlast hrvatskoga biskupa senjsko-modruškoga. U takvim uvjetima realiziraju se bitne novosti u pastoralu riječke Crkve. Ovaj članak nastoji opisati u kakvim je društveno-crkvenim uvjetima podijeljena do tada jedina riječka župa Uznesenja Marijina. Iako pastoralni razlozi nesumnjivo govore u prilog stvaranja novih gradskih župa, politička i financijska podrška tome činu posvjedočuje da ju je društvo shvatilo kao korak u talijanizaciji vjerskoga života Rijeke. To potvrđuju i podaci o svećenicima koje talijanski apostolski administrator šalje u nove župe.

Uvod

Od jeseni 1918. grad Rijeka pod talijanskom je okupacijom. Rapalski ugovor od 12. studenog 1920., kojim je beogradska vlada priznala Italiji stečene hrvatske zemlje i koji je za Rijeku predviđao status neovisne države, nije se pokazao kao trajno rješenje. Slijede politički trusne godine sve do 27. siječnja 1924. kada vlada Nikole Pašića (s ministrom vanjskih poslova Momčilom Ninčićem) potpisuje s Mussolinijevom vladom "Rimski ugovor" koji se sastojao od "Pakta o prijateljstvu" između Kraljevina SHS i Italije i "Sporazuma o Rijeci", čime je grad pripojen Italiji.

U crkvenom pogledu grad svetog Vida dočekuje kraj Austro-Ugarske u sastavu Senjsko-modruške biskupije kojoj je pripadao sve od 1787. Nakon uzastupnih poziva iz Rijeke, Sveta Stolica imenuje 30. travnja 1920. apostolskoga administratora Celsa Costantiniya, čime je grad izuzet od vlasti senjsko-modruškoga biskupa Josipa Marušića. Situacija u gradu zaoštrena je između talijanskih vlasti s jedne, i hrvatskih svećenika i redovnika s druge strane¹. Velik broj potonjih napustit će grad početkom Danuncijeve vlasti.

¹ Usp. Mile Bogović, "Crkvena povijest Rijeke od 1889. -1924.", u: Darko DEKOVIĆ (ur.), *Bernardin Nikola Škrivanić i njegovo vrijeme. Zbornik radova*, Rijeka, 1997., 17-42.

U Rijeci djeluje od pamtivijeka samo jedna župa - Uznesenja Blažene Djevice Marije ili Assunta. Pri toj središnjoj crkvi djeluje i zborni kaptol. Tijekom jozefinizma kratko je postojala (1789. -1808.) još jedna župa povjerena kapucinima u njihovoj crkvi sv. Augustina. U predgrađu Rijeke postoji od 1837. još jedna župa posvećena Gospi Karmelskoj.

1. Prema novim župama

Dismembracija župe Uznesenja Marijina i osnivanje novih gradskih župa prvi je važan čin kojeg je apostolski administrator Isidoro Sain učinio tijekom svoje deseto-godišnje službe Rijeci. Prema tome je koraku stremio od samog dolaska ne samo jer je to bio nužan korak u pastoralu grada koji je dosezao 45. 000 duša sa samo jednom župom, nego i zbog činjenice da je time bio otvoren put prema osnivanju samostalne biskupije, što se opravdano može smatrati njegovom glavnom zadaćom.

1. 1. Nedostatak klera

Realizacija plana o dismembraciji jedine gradske župe Uznesenja Marijina odužila se zbog raznih problema. Preduvjet tome činu bio je pronalazak lokacija na kojima će nove župe (koje nisu imale župnih crkava osim buduće kapucina koji tih godina grade svoju monumentalnu crkvu Gospe Lurdske) djelovati, ali i klera koji će preuzeti njihovu upravu. Prvi je problem Isidoro Sain mogao riješiti jer su mu gradske vlasti izašle ususret ponudivši mu privremeni prostor za odvijanje liturgije i župnog uredovanja. Najtežim se pokazao problem nedostatka klera.

Osobito se teškom pokazala župa Sv. Nikola: siromašna, bez župne crkve i župnoga stana, čiji su vjernici bili najvećim dijelom radnici i za koju je bilo teško naći župnika. Ta je župa prvotno trebala biti dana na upravu salezijancima, koji su se u Rijeci nalazili od početka 1918. Na Podmurvicama u tome trenutku oni još nisu imali veliku crkvu Marije Pomoćnice, koja je sagrađena u tridesetim godinama i koja će tek kasnije (1941.) postati župnom crkvom. U skladu sa svojom karizmom uspješno su organizirali rad s mladima, ali im nije dana župa. Nakon što su ga, dakle, odbili salezijanci, Sain pokušava župu svetog Nikole povjeriti ocima josipovcima iz Italije, ali i taj pokušaj propada². Da je uspio dobiti pristanak redovnika, dekret o dismembraciji ugledao bi svjetlo dana vjerojatno već početkom 1923. godine³. Apostolski se administrator zato obraća za pomoć Konzistorijalnoj kongregaciji no pomoć će, međutim, stići tek 1926. slanjem jednog svećenika iz Pijemonta.

2 Isidoro Sain tajniku Konzistorijalne Kongregacije kardinalu Gaetanu De Laiju, 4. veljače 1923. Nar, Osnivanje biskupije, 22-23.

3 Isidoro Sain piše 29. ožujka 1923. kardinalu Gaetanu De Laiju da je plan osnutka župa gotov, ali da se čeka dolazak josipovaca. Ibid., 27-28.

1. 2. *Financijska podrška vlasti*

Za vrijeme Danuncijske vladavine u jesen 1920. doneseno je zakonodavstvo vezano za nove gradske župe. Dekret od 1. prosinca 1920. br. 60 potvrđivao je podjelu gradsko-gradske teritorije na nove župe obvezujući se na izgradnju crkava Svi Sveti na Kozali, Presveti Otkupitelj na Mlaci i Sv. Nikola na Turniću. Te tri crkve trebale su biti podignute na zemljištu u vlasništvu grada uz prethodnu suglasnost Gradskoga predstavništva. Uz crkve je trebalo sagraditi i župne dvorove i zvonike. Trošak za gradnju triju crkava, i uz njih triju župnih dvorova, snosio je grad svotom od 3. 000. 000 lira, podijeljenih u deset obroka od 300. 000 lira godišnje unesenih u deset budžeta, počevši s budžetom od 1922. godine. Unutrašnje uređenje crkava trebala je Crkva sama organizirati⁴. Osim financiranja same gradnje crkava, Danuncijske vlasti obvezale su se i na plaću za župnike koja je bila u razini plaćanja vjeroučitelja⁵.

Još je o jednom pitanju valjalo voditi računa, a katkad i oštro braniti autonomiju i interes Crkve. Riječ je o patronatu gradskih vlasti nad župama kojega novi *Zakonik kanonskoga prava* iz 1917. više nije priznavao za nove župe, dok ga je tolerirao samo za one osnovane prije te godine⁶. U tom je smislu Sainova uloga bila nezahvalna jer je s jedne strane s obzirom na pomanjkanje župnih crkava ovisio o dobroj volji gradskih vlasti, a s druge morao je onemogućiti pretenzije istih u imenovanju župnika.

Ipak, kod općinskih vlasti i poslanstva Kraljevine Italije koji su u tome prepoznali i svoj interes, naišao je na širokogrudnu raspoloživost koju je nazvao "efikasnom pomoći s obećanjem o podršci i zauzimanju kod vladinih ustanova" u Rimu glede izgradnje župnih crkava:

"Razne državne i lokalne vlasti Rijeke s kojima sam ovih dana razgovarao u potpunosti se slažu da se realizacija projekta novih župa može ostvariti bez dodatnih kašnjenja ne samo jer o tome već postoje doneseni zakoni, nego jer se one smatraju stvarnim doprinosom novome gradu i zato što eventualni novi izbori i vlasti neće mijenjati ono već postojeće kao što sam se pribojavao⁷."

Krajem 1923., nakon realizacije samoga dekreta, posvjedočit će da postoji "savršeni dogovor između raznih civilnih vlasti i crkvene vlasti" i da svjetovna vlast "izlazi ususret realizaciji" njegove vjerske zadaće⁸.

Dok priopćuje raznim svjetovnim vlastima da je kanonski osnovao župe, Attiliju Depoliju, predsjedniku Privremene vlade, zahvaljuje što se pokazao darežljiv u rješe-

4 Usp. Tatjana BLAŽEKOVIĆ, "Postanak riječke biskupije i njezino djelovanje do početka drugog svjetskog rata", *Jadranski zbornik*, V (1962), 139-152; Marko MEDVED, "Promjene pastoralnih struktura za vrijeme talijanske uprave", *Riječki teološki časopis*, 14 (2006) 2, 399-412.

5 Pismo apostolskoga administratora Celsa Costantinija gradonačelniku Riccardu Giganteu, 18. rujna 1920. *NAR, Osnivanje župa*, 31-33.

6 Kardinal Gaetano De Lai Isidoru Sainu, 30. studenoga 1926. *NAR, Stolni kaptol*, 4-5.

7 Isidoro Sain kardinalu Gaetanu De Laiju, 4. veljače 1923. *NAR, Osnivanje biskupije*, 22-23.

8 Isidoro Sain kardinalu Gaetanu De Laiju, 17. prosinca 1923. *Ibid.*, 53-54.

nju pitanja župa zajedno s Antonijom Grossichem⁹. Veliku je podršku Sain primio i od vojnoga guvernera Rijeke Gaetana Giardina, s kojim je, uostalom, podržavao vrlo dobre, čak i prijateljske odnose¹⁰. Nova župna razdioba dobila je podršku i od talijanskih članova međudržavne komisije koja je tijekom 1923. radila na razgraničenju prije konačnog rješenja s aneksijom od 27. siječnja 1924.¹¹

Interesi talijanske civilne i crkvene vlasti ujedinili su se prepoznavši u stvaranju župa i slanju talijanskoga klera zajednički interes. Isto će se pokazati i tijekom naredne dvije godine stvaranjem biskupije i njenih struktura.

2. Dekret o dismembraciji župe Uznesenja Marijina

Dekret o dismembraciji bio je spreman već početkom 1923. Njega je pripremio već Celso Costantini, prvi apostolski administrator Rijeke koji je tu funkciju obnašao od 1920. do 1922. Razlog zbog kojeg prvi nije uspio i realizirati kanonsko osnivanje valja tražiti u nestabilnoj političkoj situaciji i u poteškoćama s pronalaskom klera za upravljanje župa.

Dekret Isidora Saina nosi nadnevak 16. srpnja 1923., kada Crkva slavi Gospu Karmelsku. Sama promulgacija dekreta, za koju je ovlastio kancelara apostolske administrature Giovannija Podboja, bila je 22. srpnja, dok je za početak djelovanja župa odrađen 1. kolovoz iste godine.

“Poštovanom kleru i ljubljenome narodu grada Rijeke! Srcem punim utjehe javljam vam, predragi, radosnu vijest: u gradu su osnovane četiri nove župe koje će obuhvaćati nove gradske kvartove te će se na taj način olakšati vjernicima vršenje njihovih vjerskih dužnosti. Novi predjeli, prošireni osobito prema zapadu, previše su se otcijepili od župne crkve Duoma. Zato budna i brižna Sveta Stolica da providi veće duhovno dobro tog plemenitog naroda, naredila je mojem poštovanom predšasniku Celsu Costantiniju sada apostolskome delegatu u Kini, važan i častan posao da osnuje nove župe već na početku dolaska u Rijeku kao

9 “Najtoplije Vam zahvaljujem na lijepoj suradnji tijekom koje ste u svakoj prilici pokazali Vašu širokogrudnost prema meni kako bi se povoljno riješila ova crkvena pitanja”. Isidoro Sain Attiliju Depoliju, 21. srpnja 1923. *NAR, Osnivanje župa, fasc. “Financiranje župa u osnivanju”, 19.* Senatoru Antoniju Grossichu 22. srpnja 1923. Isidoro Sain piše: “Sada kada su župe osnovane, osjećam potrebu da Vašoj Ekscelenciji izrazim moju iskrenu zahvalu za hvalevrijedan trud koje ste pokazali u tako važnom pitanju za rješavanje riječkoga crkvenog pitanja”. *Ibid.*, 20.

10 “Novome sam vojnom guverneru Rijeke izrazio nakanu, a on, čuvši da se radi o već dogovorenoj stvari i o tome da su tri milijuna lira već zakonom utvrđeni, u potpunosti me je podržao obećavši mi pomoć i zagovor: ovaj trenutak čini mi se vrlo oportunim [za osnutak župa], što Vam se čini Vaša Uzoritosti? Glede posjete guverneru želim istaknuti da je bila uistinu srdačna: senator je sa mnom bio vrlo vrlo drag i gostoljubiv i vrlo raspoložen da mi pomogne u mojoj misiji”. Isidoro Sain kardinalu Gaetanu De Laiju, 25. srpnja 1923. *Ibid.*, 41-44.

11 “Naši članovi paritetske komisije vide u ovome veliki doprinos i jasno su mi priopćili kako je bolje da je realiziram [osnutak župa *op. a.*] čim prije, te da sadašnje političke poteškoće ne mogu ni o kom slučaju tome smetati”. Isidoro Sain kardinalu Gaetanu De Laiju, 29. ožujka 1923. *Ibid.*, 27-28.

apostolski administrator. On, odabrana duha, širokogrudan, pokoran vrhovnoj vlasti Sv. Stolice, apostolskom revnošću odmah se prihvatio posla s pomoću javnih vlasti. Bio bi to brzo dovršio, da ga viši ciljevi nisu pozvali drugdje. Sada kada se njegova vruća želja ostvaruje, neka mi bude dozvoljeno da kao njegovu nasljedniku tumačeći osjećaje svih vjernika, pružim preuzvišenom najživlju zahvalnost i osjećaje pune zahvale. Da bismo ne samo sinovskom poslušnošću nego i sa zahvalnošću prihvatili odredbe crkvene vlasti u podjeli župe Gospe Uznesene, dosta je sjetiti se plemenite svrhe kojom se je Sveta Stolica vodila. Zaista nije imala pred očima drugo nego da, moji predragi, vama bude od veće duhovne pomoći. Vi znate da nam naša sveta vjera nalaže obveze o čijem vršenju ovisi sve naše duhovno dobro. Sveta Majka Crkva blagonaklono nam izlazi ususret pružajući nam potrebna sredstva da ih što lakše obavimo, tako da se nitko od njezine djece ne može izbjeći svoje dužnosti. U župi se ponekad događa ono što se zbiva u obiteljima: kad su one prevelike, potrebno je za njihov razvoj i veći uspjeh da se podijele u obitelji neovisne jedne od drugih, ali uvijek povezane rodbinstvom i ljubavlju. Tako kad jedna župa zbog prevelikog teritorija ili zbog naraslog broja vjernika ne može više u dovoljnoj mjeri udovoljavati duhovnim potrebama istih, potrebno je osnovati druge župe u Božjoj Crkvi kako bi uspješnije i lakše mogli raditi na svome posvećenju, ali uvijek sjedinjeni vezama kršćanske ljubavi, jednako podložni Vrhovnom Pastiru, Vikaru Isusa Krista na zemlji. Široko područje župe Gospe Uznesene dijeli se na pet župa: Uznesenja Marijina, Svih Svetih, Bezgrješne, Presvetog Otkupitelja i Sv. Nikole. Za svaku ucrtavamo granice. [...]

Svatko od Vas, predragi, ljubiti će svoju župu i župnika s poštovanjem, poslušnošću, žrtvom koju dobar sin gaji prema svojim roditeljima. Pobrinut će se da javno posvjedoči svoje osjećaje vjere i ljubavi nazočeći svetim obredima, pristupajući sakramentima, živeći kršćanski nauk kojeg će primiti od župnika u župnoj pouci i privatnom komunikacijom. Neka među Vama ne bude nikakve podjele, ni unutar župa, ni između jedne i druge župe, već duh kršćanske ljubavi neka nas drži ujedinjenima. Neka među Vama ne bude drugog nadmetanja osim da *aemulamini charismata meliora* [čeznete za višim darima]. Samo na taj način možemo računati na vjersko, moralno, društveno dobro koje tvori sreću jednoga naroda. To je bila moja želja kad sam Vam se prvi put obratio; tu želju ponavljam i u ovom svečanom i slavnom trenutku za Rijeku, u kojem se ispunja žarki i zajednički zavjet našega dragoga grada. Radostan sam da mogu otvoriti nove župe na dan naše Nebeske Majke Marije od Karmela nadajući se njenoj zaštiti i zagovoru, milosti i koristi na onaj način kolika je Vaša pobožnost prema Njoj. Blagoslov Božji neka bude s Vama, predragi, i *mir Božji koji je iznad svakog razuma čuvat će srca vaša i vaše misli.*¹²

Dismembracijom gradske župe ustanovljene su župe Svi Sveti, Bezgrješno Začeće Blažene Djevice Marije, Presveti Otkupitelj i Sveti Nikola. Dekret je bio nužan jer je

12 Dekret Isidora Saina, 16. srpnja 1923. NAR, Acta 23/1923.

odgovarao pastoralnim potrebama više od četrdeset tisuća duša o kojima više nije mogla skrbiti samo jedna župa, čija se župna crkva k tome nalazila u centru grada, dok su se nova naselja širila daleko od centra, na zapadnim i sjevernim područjima. U trenutku osnivanja, po procjeni apostolskoga administratora, nove su župe brojile: 19. 000 duša Uznesenje Marijino, 7. 000 Bezgrješna, 3. 000 Svi Sveti, 7. 000 Presveti Otkupitelj, 3. 000 Sveti Nikola, 1. 900 Drenova¹³.

2. 1. *Suprotstavljene reakcije*

Nacionalne razlike među klerom koje su se manifestirale i proteklih godina, izašle su na vidjelo i prilikom osnivanja župa: Talijani prihvaćaju dekret s odobravanjem, dok su mu Hrvati protivni. Ipak, kritike i suprotstavljanja nisu bili motivirani pastoralnim razlozima jer su svi bez obzira na nacionalnu pripadnost znali da vjerske potrebe stanovnika Rijeke zahtijevaju više župa. Da je tomu tako, svjedoči i činjenica da je još u rujnu 1920. hrvatski župnik Ivan Kukanić u ime zbornoga kaptola podržao plan osnivanja novih župa koju je pokrenuo apostolski administrator Celso Costantini. Protivljenje je kao uzrok imalo činjenicu da su nove župe shvaćene kao nastavak talijanizacije koja je bila u tijeku u svim sferama riječkoga društva i koja je time dala ključni pečat i vjerskom životu grada. Sama dismembracija nije bila problematična, nego imenovanje talijanskih župnih upravitelja. Zanimljivo je da župnik središnje župe Uznesenja Marijina Ivan Kukanić i upravitelj crkve sv. Vida Ludvig Notar, odbijaju postaviti dekret na ulaz svojih crkava. Isidoro Sain morati će ponovno pisati dvojici svećenika kako bi ih na to prisilio.¹⁴

Protivljenje radanju novih župa nije bila osobitost samo hrvatskoga klera ili samo Hrvata, već i općenito autonomaških krugova. Da je to tada bio prevladavajući dio stanovništva koji je obuhvaćao talijansko i hrvatsko stanovništvo, podsjećaju nas i rezultati izbora iz travnja 1921. kada je Riccardo Zanella odnio pobjedu. U pismu talijanskoj vladi od 24. rujna 1923., dok traži sredstva za izgradnju župnih crkava, Isidoro Sain o tome piše:

“Sve od osnutka novih župa počela je nasilna kampanja usmjerena protiv moje osobe od strane autonomaša ili zanellijanaca koji su u tom mojem činu vidjeli isključivo politički akt kako bi se sve više talijanizirao grad. Brza izgradnja crkava bila bi više nego bilo što drugoga argument koji bi građanstvo uvjeralo o vjerskoj svrsi mojega dekreta i skupa s tim o iskrenosti i odanost vlasti Rijeke i talijanske vlade.¹⁵”

Nakon što se autonomaški list *La Difesa* u dva navrata, 27. srpnja i 1. kolovoza 1923.,

13 Prilog pismu Isidora Saina kardinalu Gaetanu De Laiju, 31. svibnja 1924. NAR, *Osnivanje biskupije*, 86.

14 Isidoro Sain Ivanu Kukaniću i Ludvigu Notaru, 23. srpnja 1923. NAR, *Osnivanje župa*, 95-96. Na dnu pisma, Isidoro Sain naknadno vlastoručno bilježi da su se dvojica svećenika pokušali ispričati činjenicom kako nisu pročitali popratno pismo upućeno uz sam dekret koje je obvezivalo svećenike na postavljanje istoga na vrata crkava.

15 NAR, *Osnivanje župa*, fasc. “Financiranje župa u osnivanju”, 22-23. Memorandumu Isidora Saina talijanskoj vladi priloženo je i pismo poslano vojnome guverneru Rijeke Gaetanu Giardinu.

kritički izrazio o novim župama, Isidoro Sain piše Svetoj Stolici kako takvi disonantni tonovi ne predstavljaju Riječane te da u gradu nema znakova neprihvatanja ili neke pobune protiv njegovih odredaba. Kao potvrdu svojih ocjena uzima za primjer župu Sv. Nikola koja unatoč činjenice da je njeno stanovništvo većinski zanellijansko ipak nije pokazala protivnost, nego, dapače, izraze podrške Crkvi. U istome pismu apostolski administrator izražava želju kako se te autonomaške snage više neće vratiti na vlast¹⁶. Opisujući blagoslov provizorne kapele 9. prosinca 1923. Sain u pismu Svetoj Stolici izražava ugodno iznenađenje koje je s njim dijelila i svjetovna vlast zbog velikog odaziva vjernika koji su smatrani prozanellijanskima i stoga protivnima novim župama.¹⁷

Hrvatsko je novinstvo izrazilo iznenađenje brzinom kojom su nove župe osnovane. Apostolski je administrator optužen da nije bio vođen vjerskim motivom, nego da je postao instrument talijanske politike¹⁸. Isidoro Sain odgovara na te optužbe pismom tajniku za Izvanredne crkvene poslove Svete Stolice:

“Jedini razlog zbog kojeg sam ustanovio nove župe jest da pomognem duhovnom dobru dušâ čemu se već poodavna osjećala potreba. Ukoliko netko drugi želi u tome vidjeti neke druge ili političke ciljeve, moja je dužnost reći da to ne odgovara istini i mojim intencijama jer sam uvjeren da je ustanova župa čisto crkvena stvar koja nema drugih nakana osim duhovnog boljitka dušâ i stoga je izvan bilo kakvih političkih razloga.¹⁹”

Reakcije u Hrvatskoj, osobito u Zagrebu, te mjere koje je poduzeo episkopat na čelu sa zagrebačkim nabiskupom Antunom Baurom, koji je bio i metropolita senjsko-modruškom biskupu pod čijom je vlašću Rijeka do stvaranja apostolske administrature 1920., bile su vrlo oštre, no nisu postigle učinak. Podrobno ih je analizirao Zoran Grijak.²⁰

To da je dismembracija župa značila u isti mah njihovu talijanizaciju i da je kao takva i percepirana među klerom i vjernicima, proizlazi i iz jedne epizode koja, iako nema povijesne težine, ipak zorno ilustrira tadašnju klimu u crkvenom životu grada. Nakon osnutka župe Presvetoga Otkupitelja, sakristan J. Novak odnio je harmonijum iz kapele sv. Andrije s objašnjenjem da je to učinio po uputi dotadašnjega hrvatskoga kapelana koji da mu je savjetovao da to učini “kako ga ne bi rabili Talijani.²¹”

16 Isidoro Sain kardinalu Gaetanu De Laiju, 5. kolovoza 1923. NAR, *Osnivanje biskupije*, 45-46.

17 Isidoro Sain kardinalu Gaetanu De Laiju, 17. prosinac 1923. *Ibid.*, 53-54.

18 Sušački dnevnik *Primorski Novi list* 24. srpnja 1923. piše kako će nove župe voditi talijanski svećenici koji su neprijateljski raspoloženi prema Hrvatima. Navodi kako riječki Hrvati protestiraju, da je održan skup na Kozali, ali da je morao biti prekinut uslijed fašističkih prijetnji. Kritike se upućuju i prema Svetoj Stolici: “ [...] nismo se nadali da će rimska stolica tako djelovati”. Slični su komentari ponovljeni i 29. srpnja 1923.

19 Pismo Francescu Borgongini Duci, 31. kolovoza 1923. NAR, *Osnivanje župa*, 93-94. Glede kritika koje su mu upućivali u hrvatskome novinstvu, Isidoro Sain piše kardinalu Gaetanu De Laiju 25. srpnja 1923.: “Nemojte previše obraćati pažnju jer štogod da se u Rijeci poduzme na crkvenom ili političkom polju a da nije hrvatski čin, odmah se interpretira negativno u tom dnevnom listu”. *Ibid.*, 41-44.

20 Zoran Grijak, “Odnos Hrvata prema problemu odvajanja riječke župe od Senjsko-modruške biskupije (1891. -1925.)”, u: Darko DEKOVIĆ, *n. dj.*, 61-92.

21 Gabriele Jelussi Isidoru Sainu, 10. srpnja 1925. NAR, *Acta*, 188/1925. Nakon što je intervenirao Gabriele

3. Financijske poteškoće

Primjena gradskoga zakona od 1. prosinca 1920. kojim su se vlasti obvezivale na financiranje izgradnje triju novih župnih crkava znatno je kasnila. Tijekom 1923. Isidoro Sain pokašava na razne načine prisiliti vlasti na njihovu realizaciju i na uplatu obećanih iznosa²². U listopadu piše općini kako bi se odredilo zemljište za izgradnju crkava i započelo s radovima makar za jednu crkvu.²³

Talijanska je vlada preuzela obveze prijašnjih riječkih vlasti i trebala je uplatiti iznos od tri milijuna lira u obrocima od deset rata. Bila je to pozamašna svota pa su vlasti na sve načine odgađale crkvene zahtjeve. Isidoro Sain je 8. veljače 1924. nakon razgovora koji je imao s talijanskim poslanikom Micheleom Castellijem bio toliko zabrinut da istoga dana šalje diplomatu pismo u kojem pokušava ublažiti njegovo protivljenje. Talijanski je predstavnik zahtijevao smanjenje broja od 5 gradskih župa, s argumentom da je taj broj određen tijekom 1920., tj. prije aneksije Italiji, i to zbog tadašnjih političkih okolnosti i u vidu stvaranja biskupije. Apostolski administrator opet je ponovio kako u biti nisu stajali politički razlozi već pastoralne potrebe vjernika koje će potrajati i dalje, neovisno o političkim uvjetima u gradu. Ukoliko bi se broj župa smanjivao, tvrdio je Sain, to bi značilo da imaju pravo oni koji su u nastanku župa vidjeli "čisto politički čin talijanizacije" Rijeke "putem župnika, koji su bili osjećajima i rođenjem Talijani."²⁴

Glede financijskih obveza države, Isidoro Sain je u prvome trenutku zauzeo maksimalistički stav tražeći cijeli iznos od tri milijuna lira odjednom²⁵. Nakon nekoliko mjeseci, u prije spomenutom pismu Castelliju, bio je primoran reducirati prohtjeve. Suočen sa zahtjevima o smanjenju broja već osnovanih župa, Sain se zadovoljava izgradnjom samo jedne crkve (Presvetoga Otkupitelja), dok bi se za druge župe privremeno rabili zamjenski prostori (za župu Svi Sveti crkva Sv. Vid, a za Sv. Nikolu bivši mađarski vrtić). Uvjeravao je da riječki apostolski ordinarij ne traži "uzdignuće bazilika", nego skromnih crkava, "jednostavnih i čistih, s najjeftinijim mogućim načinom gradnje".²⁶

Fond za Kult talijanskoga ministarstva Pravde suprotstavljao se financiranju gradnje riječkih crkava. Prefekt Kvarnerske provincije priopćuje Isidoru Sainu 2. listopada 1924. mišljenje koje je primio od toga ministarstva, u kojemu se savjetuje uporaba već postojećih malih kapelica umjesto izgradnja novih župnih crkava.²⁷ Iz rimske su vlade

Jelussi, Sain uspijeva dobiti natrag harmonijum za kapelu sv. Andrije, privremenu župnu crkvu Presvetoga Otkupitelja.

22 Kako bi postigao početak gradnje Isidoro Sain poteže i argument nezaposlenosti. Kaže kako bi otvaranje gradilišta pomogao u smanjenju stope nezaposlenih koja je u Rijeci bila velika i zabrinjavajuća. Isidoro Sain Gaetanu Giardinu, 24. rujna 1923. NAR, *Osnivanje župa*, fasc. "Financiranje župa u osnivanju", 20-21.

23 Isidoro Sain Gradskome magistratu, 13. listopada 1923. *Ibid.*, 25.

24 Isidoro Sain Micheleu Castelliju, 8. veljače 1924. NAR, *Acta*, 25/1924, 2.

25 NAR, *Osnivanje župa*, fasc. "Financiranje župa u osnivanju", 20-21.

26 Isidoro Sain Micheleu Castelliju, 8. veljače 1924. NAR, *Acta*, 25/1924, 2.

27 U pismu prefekta provincije Michelea Sorgea Isidoru Sainu od 2. listopada 1924. za župne se crkve predlagala upotreba već postojećih malih kapela (Sveti Mihovil na kozalskome groblju za župu Svih

tvrdili da broj vjernika Rijeke u odnosu na prosječan broj župljana u Italiji ne opravdava zahtjeve za izgradnjom novih župnih crkava. Apostolski administrator odbacuje taj prijedlog u pismu prefektu Micheleu Sorgeu 7. listopada²⁸, a naredni dan piše opširno pismo podtajniku ministarstva Mattei Gentiliju:

“Iz Vašega ministarstva preko naše prefekture stiže mi prijedlog da za župne potrebe upotrijebim već postojeće kapele koje se nalaze na područjima župa Presvetoga Otkupitelja, Svih Svetih i Sv. Nikole sa svrhom da odgodim u izgradnju župnih crkava u dalju, neodređenu budućnost. Sama činjenica da smo te kapelice upotrijebili kao privremene nakon osnivanja župa govori sama za sebe o apsolutnoj nedostatnosti istih. U tom sam smislu i odgovorio prefekturi. Sada na isti način potvrđujem to i Vama moleći Vas da ministarskim vlastima objasnite o čemu se radi i zagovarate ovu stvar. Objasnite da sam ja osnovao župe oslanjajući se sa sigurnošću na dekret od 1. prosinca 1920. br. 60. Provizorne Vlade [to je dekret Danuncijevog Nacionalnog Vijeća Consiglio Nazionale, a ne Provizorne Vlade, op. a.], koji je određivao 3 milijuna lira u deset godišnjih rata počevši od 1922. radi izgradnje triju novih župnih crkava, inače ne bih mogao izvršiti tako važnu stvar.”²⁹

Cijeli gore spomenuti sklop okolnosti koji je priječio razvoj novih župa i planiranu izgradnju crkava naveo je Isidora Saina da potraži pomoć ne samo od podtajnika ministarstva Pravde i Kultra, koji je slovio za vodeću katoličku figuru unutar Mussolinijeva kabineta nakon promjena u vladi zbog atentata na socijalističkog zastupnika Giacoma Matteottija, nego i od samog predsjednika vlade. Tijekom 1924. apostolski je administrator nekoliko puta u Rimu kako bi razgovarao s Piom XI. i Benitom Mussolinijem. Te posjete valja promatrati ne samo u odnosu na izgradnju crkava nego zajedno s problematikom osnivanja nove biskupije i njenih struktura, što je, uostalom, u uskoj vezi.

Isidoro Sain izjavio je kako ne pristaje na te zahtjeve, jedino ukoliko sam Mussolini nakon što ga osobno primi, to bude zahtijevao. Nakon podrške šefa vlade čvrst stav riječkoga apostolskoga administratora urodio je plodom i zahtjev za smanjenjem broja župa i novca na koji su se vlasti obvezivale je napušten.³⁰

S jedne strane apostolski je administrator uspio odbiti gore spomenute zahtjeve, no s druge strane do kraja svojega episkopata nije uspio dobiti novac za izgradnju crkava. Država je tim novcem pomogla jedan drugi ključni objekt u Sainonj misiji izgradnje biskupijskih struktura, tj. kupnju (600. 000 lira) dviju zgrada u vlasništvu Andree Ossoinacka u kojem će, tada već riječki biskup Isidoro Sain, otvoriti malo biskupijsko sjemenište 4. studenoga 1926. Nakon njegove smrti apostolski administrator Carlo

Svetih; Sveti Andrije za župu Presvetoga Otkupitelja i Svete Marije na Škurinjama za Svetoga Nikolu). NAR, *Osnivanje župa*, fasc. “Financiranje župa u nastajanju”, 29-30.

28 Isidoro Sain je odbio prijedlog ministarstva Pravde i Kultra u pismu prefektu Micheleu Sorgeu od 7. listopada 1924. *Ibid.*, 31.

29 Isidoro Sain Paolu Mattei Gentiliju, 8. listopada 1924. *Ibid.*, 33.

30 Isidoro Sain Mattei Gentiliju, 4. studenoga 1924. NAR, *Osnivanje biskupije*, 107-108.

Mecchia dobio je 1933. od države iznos od 350. 000 lira za dovršetak izgradnje kozalske župne crkve Svi Svetih, čija je izgradnja započeta u doba Sainova episkopata, ali bez pomoći države, već zahvaljujući jednom privatnom donatoru.

4. Imenovanja talijanskih župnih upravitelja

U župi Bezgrješnog Začeca Blažene Djevice Marije Isidoro Sain imenovao je 28. srpnja 1923. za župnoga upravitelja kapucina Ermenegilda Cecottija, koji potom postaje i župnikom.³¹ Pritom valja naglasiti da je 1. srpnja 1923. samostan prešao unutar Venetske kapucinske provincije nakon što su prognani hrvatski kapucini na čelu s Bernardinom Škrivanićem. Kapucinski je samostan tih godina bio u središtu pažnje i zbog izlaska šestorice kapucina nakon njihova neuspjela pokušaja reforme Katoličke Crkve s modernističkih pozicija.³²

U Presvetome Otkupitelju imenovan je Gabriele Jelussi³³, riječki svećenik koji je proteklih godina pastoralno djelovao u Osimu kraj Ancone i koji se vratio u Rijeku nakon poziva apostolskoga administratora Celsa Costantinija.

U župi Sveti Nikola, za koju smo već naglasili kako je bila vrlo teška iz više aspekata, apostolski administrator imenuje najprije Gabriela Jelussija, potom Giovannija Podboja i, konačno, Domenica Raimondija³⁴. Nakon što je stigao Ottavio Bosca, kojeg je poslala Konzistorijalna kongregacija, od kraja 1926. taj svećenik vodi tu župu.

Za župu Svi Sveti imenovan je 21. rujna 1924. Giovanni Regalati³⁵, dok je do tada župu vodio župnik centralne gradske župe Ivan Kukanić. Župa Svi Sveti do izgradnje kozalske crkve koristila je crkvu sv. Vida.

Župa Presvetog Otkupitelja djeluje u ubožnici "Fratelli Branchetta" sve do kraja 1925., kada se seli u kapelu Sv. Andrija na Mlaki.³⁶ Župni ured smješten je u bivšem mađarskom vrtiću.

Nakon dismembracije župe Uznesenja Marijina ona je i dalje nastavila postojati, ali u reduciranim granicama. I nakon osnivanja novih župa staru gradsku župu vodi hrvatski svećenik Ivan Kukanić, no uz sve jače pritiske za njegovom smjenom. Apostolski administrator, uz podršku kardinala Gaetana De Laija iz Konzistorijalne kongregacije, iznuđuje njegovu ostavku 27. svibnja 1924. i imenuje za novoga župnika 4. rujna 1924. Luigija Mariju Torcolettija, čime se talijanizacija pastorala Rijeke može

31 NAR, *Acta*, 302/1923.

32 Usp. Zlatko MATIJEVIĆ, "Riječki kapucin o. Jeronim (Dragutin) Tomac i njegovi neuspjeli pokušaji reforme katoličke crkve (1918. -1920.)", u: Darko DEKOVIĆ, *n. dj.*, 213-222.

33 NAR, *Acta*, 226/1923.

34 *Ibid.*, 96/1924.

35 *Ibid.*, 116/1924.

36 Crkvice sv. Andrije jest ustvari crkvice sv. Cecilije koja je 1876. prigodom rušenja crkve sv. Andrije u današnjoj ulici Erazma Barčića dobila oltar iz te crkve te nakon stoljetne pauze ponovno stavljena u sakralnu uporabu pod titulom sv. Andrije Apostola.

smatrati okončanom.³⁷

Imenovanje talijanskoga klera u nove gradske župe imalo je za posljedicu nestanak hrvatskoga jezika iz pastorala grada. Od polovice 1924., nakon smjene Ivana Kukanića i nakon što je imenovan Talijan Adolfo Rossini i za kapelu Sv. Mihovil na kozalskome groblju, u gradu se propovijeda isključivo na talijanskome jeziku, uz latinski kao liturgijski jezik. Dismembracija župe Uznesenja Marijina bila je ključni korak u talijanizaciji pastorala Rijeke.

Zaključak

Grad Rijeka do talijanske uprave ima samo jednu župu - Uznesenja Marijina. Porast broja stanovnika u stambenim naseljima daleko od središta grada opravdavao je potrebu podjele župe u više manjih. Talijanski apostolski administrator Isidoro Sain dekretom od 16. srpnja 1923. osniva župe: Svi Sveti, Presvetoga Otkupitelja, Bezgrješnog Začeca Blažene Djevice Marije, Svetog Nikole.

Nove župe, osim kapucinske koja je tih godina gradila svoju monumentalnu crkvu Gospe Lurdske, bile su bez župnih crkava. Apostolski administrator uspio je odbiti zahtjeve za smanjenjem broja župa, no do kraja svojega episkopata ipak nije uspio dobiti novac za izgradnju crkava jer je država s tim novcem pomogla jedan drugi ključni objekt u Sainovoj misiji izgradnje biskupijskih struktura, tj. kupnju dviju zgrada za biskupijsko sjemenište.

Iako su pastoralni razlozi bili opravdani, što su već 1920. godine priznali i hrvatski svećenici, pomoć i potpora stvaranju župa koje su svjetovne vlasti davale još prije Danuncijeva dolaska, svjedoči da je taj čin promatran u kontekstu talijanizacije grada. Klima u kojoj su nastale nove župe obilježena je progonom hrvatskih kapucina na čelu s Bernardinom Škrivanićem, pritiscima kako za smjenu župnika Ivana Kukanića tako i za napuštanje nekih zdravstvenih ustanova od strane redovnica Milosrdnica. Činjenica da je Isidoro Sain u sve nove župe imenovao talijanski kler te da je nastanak župa imao za posljedicu nestanak hrvatskoga jezika iz pastorala grada, potvrđuje da je dismembracija župe Uznesenja Marijina bila ključni korak u talijanizaciji pastorala Rijeke. Interesi talijanske civilne i crkvene vlasti ujedinili su se prepoznavši u stvaranju župa i slanju talijanskoga klera zajednički interes. Isto će se pokazati i tijekom narednih godina stvaranjem biskupije i njenih struktura.

³⁷ Usp. Mile Bogović, "Riječki župnik Ivan Kukanić (1897-1924)", *Sveti Vid zbornik*, II (1997.), 217-232.

ZUSAMMENFASSUNG
DIE GRÜNDUNG NEUER PFARREN IN RIJEKA IM JAHRE 1923

Dr. sc. Marko MEDVED

Die Veränderungen innerhalb der Kirche in Rijeka im ersten Teil des zwanzigsten Jahrhunderts sind Folgen der neuen politischen Zugehörigkeit der Stadt nach dem Ersten Weltkrieg. Die Gründung der neuen Apostolischen Administration im Jahre 1920 und die Teilung der einzigen Pfarre im Jahre 1923 geschahen unter unbeständigen politischen Umständen.

Das Dekret des Apostolischen Administrators Isidor Sain von dem 16. Juli 1923 über die Teilung der Pfarre Mariä Himmelfahrt (Assunta) bestimmte, dass die neuen Pfarren der Allerheiligen (Tutti Santi), der Jungfrau Maria (Immacolata), des Allerheiligsten Erlösers (SS. Redentore) und des Heiligen Nikolaus (S. Nicolò) ab dem nächsten 1. August mit ihrer Tätigkeit beginnen. Das Dekret antwortete hiermit auf die Bedürfnisse der Stadt, - mit ihren 45 000 Einwohnern - eine Pfarre nicht ausreichte. Die drei neuen Pfarreien hatten keine eigenen Pfarrkirchen und waren gezwungen in provisorischen Räumen zu wirken.

Die freiwillige Annahme des Dekrets von den Italienern und das Ablehnen von der Seite der Kroaten zeugt von der Teilung des Klerus aufgrund nationaler Zugehörigkeit. Die Gründung der neuen Pfarre ist mit dem Aufbau der Diözese im Jahre 1925, und mit der Italianisierung der Kirche verbunden. Die Italianisierung der Kirche wird durch die Ernennung neuer Pfarradministratoren und die Entlassung des letzten kroatischen Pfarrers Ivan Kukanić offensichtlich. Seit der Mitte des Jahres 1924 wird in allen Kirchen ausschließlich in der italienischen Sprache gepredigt.

RIASSUNTO

LA CREAZIONE DI NUOVE PARROCCHIE FIUMANE NEL 1923

Dr. sc. Marko MEDVED

I cambiamenti in ambito ecclesiastico nella Fiume della prima metà del Novecento sono la diretta conseguenza della mutazione dell'appartenenza politica della città dopo la Grande guerra. La creazione dell'amministrazione apostolica nel 1920 e lo smembramento dell'unica parrocchia nel 1923, avvengono in condizioni di instabilità politica.

Il decreto dell'amministratore apostolico Isidoro Sain sullo smembramento della parrocchia dell'Assunta reca la data del 16 luglio 1923. Si stabiliva che le parrocchie cominciassero a funzionare regolarmente col 1 agosto di quell'anno. Si istituivano le nuove parrocchie di Tutti Santi, dell'Immacolata, del SS. Redentore e di S. Nicolò. Il provvedimento rispondeva ai bisogni della città con un numero che superava i 45. 000 abitanti che non potevano essere curati con un'unica parrocchia. Tre nuove parrocchie sono prive di chiese parrocchiali e sono costrette ad operare in luoghi provvisori.

La divisione all'interno del clero, dal punto di vista nazionale, traspare anche dall'atteggiamento assunto di fronte alla creazione delle nuove parrocchie: gli italiani accolgono il decreto con beneplacito, i croati sono contrari. Le condizioni in cui nascono le nuove circoscrizioni parrocchiali sono determinate dall'italianizzazione della vita ecclesiale. A ciò contribuisce anche la nomina di amministratori parrocchiali per le nuove parrocchie nonché le dimissioni dell'ultimo parroco croato Ivan Kukanić. Dalla metà del 1924 in tutte le chiese cittadine si predicava esclusivamente in lingua italiana. La creazione di nuove parrocchie va inquadrato nel processo di erezione della diocesi fiumana, avvenuta nel 1925.